

Insekternas litteraturhistoria, del 34. Nattens vingar – en blodig historia i subgenren Navaho Nouveaux

GÖRAN SJÖBERG & ANDERS N. NILSSON

Romanen *Nattens vingar* (1979, som *Mån-pocket* 1986) är en märklig berättelse från sydvästra USA:s indianreservat, skriven av Martin Cruz Smith (f. 1942 som Martin William Smith). Som vi ska se, har den intressanta likheter med deckarhistorierna från samma område skrivna av Tony Hillerman, särskilt *The First Eagle*, en författare som figurerar i ett tidigare avsnitt av insekternas litteraturhistoria (Nilsson & Sjöberg 2005).

I *Nattens vingar* möter vi Youngman Duran, en vicesheriff i hopi-indianernas stampolis. Han har en bakgrund i Vietnamkriget, men den perioden slutade med en fängelsevistelse. Han har ett häftigt temperament och kommer ofta på kant med kollegorna i navahopolisen, och speciellt med navahostammens mäktige och intrigerande stamrådsordförande Walker Chee. Chee vill gärna få igång gruvbrytning i området och reser runt med en företagsrepresentant. Duran har också en blond älskarinna, sjuksköterskan Anne Dillon från Minnesota, som jobbar ideellt på en hälsomottagning för indianerna i Four Corners-reservatet.

Märkliga saker börjar hända i det område Duran ansvarar för – får och hästar dödas, och kadavren har märkliga märken på sig samt stinker av ammoniak. En gammal halvgalen medicinman från hopistammen,

Abner Tasupi, dödas efter att ha fullbordat en sandmålning, som han sagt sig vilja göra för att utrota mänskligheten och därmed bevara balansen i universum. En mystisk forskare, Hayden Paine, dyker upp och vill ta prov på medicinmannens döda kropp, men stoppas av Duran. Paine får istället ägna sig åt att samla prover från döda djur (Cruz Smith 1979:85 f.):

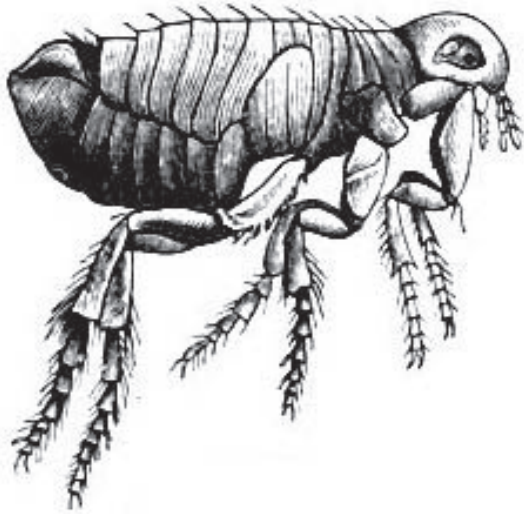
Det droppade blod från de långa såren i tackans bringa. Paine höll en liten glasburk uppochner alldeles ovanför hudremsan mellan två sår. Sedan förde han en liten pappbit in mot burkens mynning.

Något började röra sig inne i burken. Han förde den fram och tillbaka, och skruvade sedan på locket. Han höll upp burken mot ljuset och tittade på den genom luppen.

Åtta–nio loppor hoppade mot glaset.

Författaren Martin Cruz Smith.

Enbart i Nordamerika fanns det drygt tvåhundra olika arter av loppor tillhörande ordningen *Siphonaptera*. I förstoring kunde man se deras speciella kännetecken – en brun, från sidorna tillplattad kropp, med hoppben och stickande och sugande munderlar.

Paine kunde identifiera fyra olika sorters loppor i glasburken. Gnagarna hade lämnat efter sig pestloppor – en art som var ganska vanlig hos råttor. Prärievargarna hade bidragit med två arter – hundloppor och rovdjursloppor. Den sista arten hade ett hjälmliknande huvud och saknade fasettögon. Det var en fladdermusloppa, och den fanns till och med i två exemplar.

Den döde Abner med vampyrbett i ansiktet.

Paine blev alldeles matt. En sådan tur hade han inte räknat med.

Gamarna började landa då han reste sig och gick tillbaka till bilen. Han samlade in ännu fler loppor innan han så småningom körde därifrån. Vid det laget hade gamarna redan vant sig vid honom och återupptagit det renhållningsarbete som naturen hade ålagt dem att utföra.

Paine darrade av spänning.

Paine har i sin bil ett portabelt laboratorium, precis som forskaren Richard Krause i *The First Eagle*. Där studerar han de insamlade lopporna under mikroskop (Cruz Smith 1979:88 f.):

I laboratoriet placerade han nu sin utrustning. De uppfällbara borden fylldes av substrat (som förvarades i bilens kylskåp), provrör, giftlösningar, mikroskop och objektglas. En halvmeterhög låda var upptill försedd med ett svart skynke. Paine ställde glasburken med lopporna bredvid den svarta lådan.

Han tog fram en sladd och anslöt lådan till ett torrbatteri under bordet. En mattvit glasplatta belystes underifrån, så att han kunde se en genomskinlig cellulosaacetatkarta över indianreservatet placerad ovanpå plattan.

Paine lade kartan åt sidan, tog en ren skalpell och skar sig försiktigt i lillfingret. Så pressade han fram tre små bloddroppar, som fick falla direkt på den belysta plattan.

Han lade en genomskinlig plastskiva med ett runt, gängat hål på plattan, så att bloddropparna hamnade mitt i hålet. Sedan tog han upp glasburken med lopporna, skakade den, kontrollräknade lopporna på burkens botten och skruvade av locket.

Han förde in ett papper mellan locket och burken, för att ingen loppa skulle kunna

hoppa ut. Därefter vände han burken upp och ner över hålet i plastskivan, drog undan papperet och skruvade fast burken i gångorna. Så placerade han mikroskopet ovanför den mattvita glasplattan och lade det svarta skynket över huvudet.

Lopporna rörde sig oroligt inne i glasburken. Men värmen från den belysta plattan spred ganska snart den angenäma bloddoften. Antennerna började vifta. De ögonförsedda hund- och rovdjurslopporna var de första som lokaliserade de ballongliknande bloddropparna, men de blinda pest- och fladdermuslopporna var inte sena att följa efter. Nere på glasplattan fanns det mat som räckte åt dem alla. Sugapparaterna kom fram och började arbeta.

Paine ökade förstoringen. Nu blev lopporna genomskinliga. Den röda vätskan rann genom matstrupen ner i magen. De rytmiska rörelserna i svalget och matstrupen pumpade in blodet.

Paine tittade på hund-, rovdjurs- och pestlopporna innan han koncentrerade sig på de båda fladdermuslopporna.

Hos dem vände blodströmmen redan i sugapparaten och pumpades tillbaka in i den röda droppen. Fladdermuslopporna var sjuka – de fick inte behålla maten.

Paine ökade förstoringen ytterligare. Nu fick han förklaringen. Det satt en gelatinliknande propp alldeles bakom sugapparaten, tydligen hindrade den pumpventilen från att fungera som den skulle.

Lopporna förlorade lika mycket blod som de sög i sig.

Även Krause i Hillermans bok var en skumtyp, som satt i sin husvagn och mikroskopierade loppor. Personligheterna är ganska lika. Vad är det för mystiska samband Paine

försöker klarlägga? Varför är han så besatt av vampyrfladdermössen som dyker upp i trakten? Runt omkring dör många indianer på olika sätt, bland annat en grupp i en kiva, hopi-indianernas heliga underjordiska rum. Vilken roll spelar lopporna i dödsfallen? Noterbart är att Abners smeknamn på Duran, "Popay", betyder just loppa. Navahobossen Walker Chee försöker mörka de problem som uppstått, som han tror kan hota det gruvprojekt han hoppas genomföra. Man börjar dock varna människorna för farorna (Cruz Smith 1979:197):

De som bor inom det isolerade området bör lugnt stanna kvar i sina hem. Men det gäller förstas att vara försiktig. Närma er inte vilda djur som inte verkar friska! Skjut sjuka hästar, kor, får, getter, katter och hundar på minst tio meters avstånd! Tvätta er två gånger om dagen med grönsåpa! Använd medel som stöter bort insekter! Desinficera era hus! Gå absolut inte ut efter mörkrets inbrott! Undvik bergsgrottor! Håll fönster och dörrar stängda nattetid!

Samtidigt som detta händer reser Durans vita flickvän Anne ut i öknen med en grupp kristna turister. Den resan får snart ett katastrofalt slut. Vi ska inte avslöja det dramatiska slutet men kan ändå säga så mycket som att Anne och Youngman ger sig iväg på uppdrag i den heliga Maski Canyon, de dödas hem... (Cruz Smith 1979:177 f.)

”Jag förstår inte riktigt det här”, sade Anne. ”Under sjuksköterskeutbildningen fick jag lära mig att det bara var gnagare som spred pestloppor.”

”Javisst”, sade Paine. ”Och att bara hunddjur kunde sprida rabies.”

”Vad har rabies med pest att göra?”

”Det finns en gemensam nämnare – fladdermössen. Varje år dör hundratusentals kreatur av en paralytisk sjukdom som påminner om rabies. 1950 kom den till Trinidad, och där spred den sig från djuren till befolkningen. Man dödade alla hundar på ön, men det hjälpte inte. Det var först då de stora blodsugarna började anfalla människorna direkt, som man äntligen kom sanningen på spåren. Men det var förstås lite sent - åttionio personer hade redan dött vid det laget.”

Duran gnager i sig av spikklubbans rotknöl.

”Hur hade fladdermössen fått rabies?” frågade Anne.

”Genom de vilda djur som de hade angripit. Det egendomliga var emellertid att rabiesvirusen muterade, så att de flesta fladdermössen kunde föra sjukdomen vidare utan att själva bli infekterade.”

”Jag trodde att *alla* djur som fick rabies var dödsdömda.”

”I stort sett har ni rätt. Men den regeln gäller inte för fladdermössen. Ni sa en annan sak alldeles nyss - att bara rättloppor kunde föra pesten vidare. Men det är inte sant. Det finns mängder av olika loppor på människor, apor, katter, hundar, kameler, får och till och med fåglar som är pestförande. Och fladdermössen har en alldeles egen art. Ni vet kanske hur loppor reagerar när de vädrar blod? Då fladdermössen slår sig ner på något varmblodigt djur och börjar suga, hoppar lopporna ner i såret ...”

Youngman är under en del av tiden omtöcknad av *Datura*-rötter, spikklubba, en drog som också förekommer i Carlos Castañedas böcker om trollkarlen Don Juan (Sjöberg & Nilsson 1998). Hans upplevelser under ruset spelar en viktig symbolisk roll i berättelsen. Vad som egentligen händer är upp till läsaren att bilda sig en uppfattning om. Duran har en viss framgång i sitt uppdrag och löser flera problem samtidigt, med viss hjälp av Paine, som också får sin heder upprättad.

Martin Cruz Smith har bland annat flera olika indianska släktrötter (Pueblo, Yaqui och Senecú del Sur). Hans mor lär ha varit en puebloindiansk jazzsångerska, och hans far en vit jazzmusiker. *Nightwing* (1977)

var hans genombrottsroman, även om han är mest känd för romanen *Gorkijparken* som kom 1981, och senare följts upp av fler romaner, senast *Tatiana* från 2013, om den ryske brottsutredaren Arkadij Renko. Han har också skrivit under olika pseudonymer, bland annat Nick Carter! Åtminstone åtta av hans romaner finns översatta till svenska. Tilläggas kan även hans två västernromaner om John Slocum publicerade under förlagspseudonymen Jake Logan: *Död mans spår* (orig. *North to Dakota*), Wild West nr. 51, 1977 & *Revolvern är min lag* (orig. *Ride for revenge*), Wild West nr. 55, 1978.

Nightwing har många likheter med Tony Hillermans (1925–2008) deckare *The First Eagle*, som vi tagit upp till behandling tidigare (Nilsson & Sjöberg 2005). Båda böckerna utspelar sig i indianreservaten i sydvästra USA med indianska poliser (Navaho hos Hillerman), och handlar om smitta spridd av loppor. Precis som Jim Chee i Hillermandeckarna har Youngman Duran religiösa grubblerier och problem att anpassa sig till fasta förhållanden med kvinnor. Ja, hans person verkar nästan kalkerad på Jim Chee. Hillerman var först med att skriva om stampoliserna, Leaphorn och Chee i Navahopolisen, redan 1970, och det uppslaget kan ha influerat Smiths upplägg i *Nightwing*. I och med att *The First Eagle* gavs ut först 1998, så man kan misstänka att Hillerman i sin tur inspirerats av Smiths bok till att spinna vidare på loppornas roll i spridandet av smitta. En uppgift vi hittat antyder att de två författarna

faktiskt varit bekanta, och hur det hela ligger till får tillsvidare ligga i det fördolda. Något som både Cruz Smith och Hillerman anses ha bidragit till litteraturen med är att skapa ”a sense of place”, en lokalkänsla, i sina kriminalhistorier, på samma sätt som till exempel P.D. James (Hausladen 2000). De båda framförs även som exempel på en egen litterär subgenre, ”nouveau Navajo” eller ”new indian mystery”. En karaktäristisk egenskap hos dessa är att det i slutet av berättelsen ändå kvarstår ett olöst mysterium. En annan är den kulturella skillnaden mellan huvudpersonen och för berättelsen centrala kvinnor (Colvin Jones 2001).

Nightwing filmades 1979 med Nick Mancuso i huvudrollen, av regissören Arthur Hiller som annars är mest känd för *Love Story* från 1970! Filmen kan nog sägas ha oförtjänt dåligt rykte, och låter sig lättast inplaceras i genren fladdermusskräck, som en av många djurskräckfilmer producerade under senare delen av 1970-talet i *Hajens kölvatten*. De starka inslagen av indiansk mysticism och reservatsmiljön gör att den även kan ses som en skildring av hur hopi-indianerna hanterar mötet mellan tradition

Philip Payne och Walker Chee i förtroligt samtal.

och modernitet. För de som förläst sig på Carlos Castañedas shamanskildringar kan det bli svårt att skilja mellan fladdermöss och demoner i filmen, och avsaknaden i realism i det sätt på vilket vampyrernas biologi skildras talar i sig för att de är demoner frammanade av medicinmannens besvärjelser.

Även om filmens manus i stora drag följer bokens handling saknas en del intressanta inslag som familjen Momoas död, ormdansen och bakgrunden till Philip Paynes (bokens Hayden Paine) outtröttliga jakt på de bevingade illdådarna. Durans hjälteroll har i filmen bättrats på genom att han inte som i boken försöker få med sig Anne bort från reservatet efter det att hon räddats ur öknens hårda grepp. I motsats till boken avslutas filmen med följande textrad: ”In recent years, vampire bats were discovered and destroyed in a cave in Val Verde County, near Del Rio, Texas.” Ett påstående taget helt ur luften och troligen där endast för att bidra till, den tyvärr uteblivna, hypen kring filmen.

Även Cruz Smiths roman *Gorkijparken* filmades, av Michael Apted 1983, känd bland annat för Bondfilmen *Världen räcker inte till* från 1999. *The First Eagle* finns inte som film, men däremot ett antal andra Hillermandeckare, senast *Tidstjuven* från 2004.

Källor

Colvin Jones, Jill, 2001: Cowboy kitsch. Arizona crime fiction, s. 37-57, i: Steve Glassman & Maurice O’Sullivan (red.): *Crime fiction and*

- film in the Southwest. Bad boys and bad girls in the badlands.* Bowling Green: Popular Press.
- Cruz Smith, Martin, 1979: *Nattens vingar.* Stockholm: Norstedts. [Orig. *Nightwing*, 1977, översättn. Lars Ekegren.]
- Hausladen, Gary J. 2000: *Places for dead bodies.* Austin: University of Texas Press. <http://utpress.utexas.edu/index.php/books/haupla>
- Hiller, Arthur, 2010(1979): *Nightwing*, DVD, Columbia Pictures, 35488.
- Hillerman, Tony, 1998: *The First Eagle.* New York: Harper Collins.
- Meehan, Paul, 2014: *The Vampire in Science Fiction Film and Literature.* London: McFarland.
- Nilsson A. & Sjöberg G. 2005: Insekternas litteraturhistoria, del 24. Bergens dödliga insekter - från Provence till Navajoland. *Natur i Norr* 24(2):79-89.
- Sjöberg G. & Nilsson A. 1998: Insekternas litteraturhistoria, del 12. Sonoraökens insektsfauna i nytt ljus – Castañeda, don Juan och Mescalito. *Natur i Norr* 17(2):103-108.

Författarnas adresser:

Goran.Sjoberg@slu.se
Kungsgatan 82, 903 31 Umeå
Anders.Nilsson@emg.umu.se
Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling

Anne betraktar en hög Duran, som i sin tur tycker sig se Abner och pueblon i grottan i Maski Canyon komma till liv.